

EX LIBRIS 1015

Μένης Κουμανταρέας
«Θάνατος στο Βαλπαράιζο»
 Εκδόσεις Πατάκη
 Μάρτιος 2013

Λίγα πράγματα γνωρίζαμε για τους ηγέτες των Ανατολικών Χωρών, το περιώνυμο κάποτε Ανατολικό Μπλοκ. Ακόμη λιγότερα θυμόμαστε, καθώς πλησιάζει να συμπληρωθεί εικοσιπενταετία από την κατάργησή του. Έχουν απομείνει η ουγγρική επανάσταση του 1956 με την εκτέλεση του Ίμρε Νάγκυ και η Άνοιξη της Πράγας του 1968 με την απόσυρση του Αλεξάντερ Ντούμπτσεκ. Όσο για τους μέχρι τέλους πιστούς στο σοβιετικό καθεστώς, έμεινε η πτώση τους, κι αυτή, κυρίως, στις περιπτώσεις που στάθηκε αιματηρή, όπως εκείνη του Νικολάε Τσαουσέσκου, που εκτελέστηκε μετά της σύζυγού του. Ενώ, ο βούλγαρος ηγέτης Τοντόρ Ζίζκοφ ή ο ένα χρόνο νεότερός του Έριχ Χόνεκερ, που πλησίαζαν τα 80 το σωτήριο έτος της αποκαθίλωσής τους, το 1989, πρόλαβαν και παραιτήθηκαν. Στη συνέχεια, και οι δυο φυλακίστηκαν.

Ο πρώτος λίγο πριν το θάνατό του, το 1998, απηλλάγη από τις κατηγορίες. Ο Χόνεκερ είχε περισσότερες περιπέτειες. Φυλακίστηκε, λόγω της σοβαρής κατάστασης της υγείας του εισήχθη σε ρωσικό στρατιωτικό νοσοκομείο, φυγαδεύτηκε στη Μόσχα, επανεκδόθηκε στη Γερμανία στα μέσα του 1992, φυλακίστηκε, δικάστηκε, και, τελικά, λόγω ανηκέστου βλάβης, αποφυλακίστηκε. Μάλλον είναι ο μοναδικός κομμουνιστής ηγέτης, που κατέφυγε στη Λατινική Αμερική. Επέλεξε το Σαντιάγκο, λόγω των καλών του σχέσεων με την Χιλή την εποχή του Αλλιέντε και της βοήθειας που πρόσφερε μετά την κατάρρευση του στους διωκόμενους Χιλιανούς από το καθεστώς του Πινοσέτ. Πήγε οικογενειακά, με την δεύτερη σύζυγό του, την κόρη τους και τον χιλιανό σύζυγό της, Ιανουάριο 1993. Εκεί πέθανε από καρκίνο του ήπατος, στις 30 Μαΐου 1994.

Ένας λόγος, που θυμόμαστε τον Χόνεκερ, είναι η παντοδύναμη Στάζι, ακρωνύμιο του Υπουργείου Κρατικής Ασφάλειας, που έδρασε επί των ημερών του και τελικά, υπέσκαψε και τον ίδιο μέχρι της πτώσης του. Πάντως, για θέμα μυθιστορηματικής βιογραφίας, εκ πρώτης όψεως, δεν φαίνεται να προσφέρεται. Αλλά και ποιος κομμουνιστής ηγέτης του Ανατολικού Μπλοκ, των σοβιετικών συμπεριλαμβανομένων, προσφέρεται, έτσι που τα ύστερα αμαύρωσαν τα πρώτα. Ήρθε και η ιστορική αποτίμηση του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, που εξομοίωσε τα έργα τους με εκείνα των Ναζί, και τους αποτελείωσε, τουλάχιστον στη συνείδηση του Δυτικού Κόσμου. Οι δεύτεροι, ωστόσο, λόγω αναβίωσης ναζιστικών εκφάνσεων, έχουν επανέλθει στην επικαιρότητα.

Αυτή η τελευταία πτυχή, ίσως να μπορούσε να προσδώσει κάποιο ενδιαφέρον και στην περιήγηση του Χόνεκερ, αφού, κατά την άνοδο των Ναζί στην εξουσία, συμμετείχε, ως νεολαίος κομμουνιστής, σε αντικαθεστωτικές ενέργειες. Το αποτέλεσμα ήταν μια δεκαετής φυλάκιση, από τα 23 του μέχρι τις πρώτες μαγιάτικες ημέρες του 1945. Πέρασε της φυλακής τα σίδερα με τους Χιτλερικούς στις δόξες τους και τα ξαναδιάβηκε με θριαμβευτές τους Σοβιετικούς, μετά τις εκατόμβες στρατιωτών στα νηώματα του Ζέλεοβ και τους δρόμους του Βερολίνου. Τότε, ο Χόνεκερ, στην κομμουνική ηλικία των 33 ετών, άδρασε το κίνημα της Ελεύθερης Γερμανικής Νε-

Ο Έριχ Χόνεκερ και η σύζυγός του Μάργκοτ.
 Τα μόνα υπαρκτά πρόσωπα, που στάθηκαν ως πρότυπα των μυθιστορηματικών.

ολαίας και άρχισε να αναρριχάται στην κομματική ιεραρχία μέχρι της ηγετικής θέσης του προέδρου του κράτους.

Η επιλογή

Όλες αυτές οι πλευρές του ανατολικο-γερμανού ηγέτη ενδέχεται να συνέβαλαν στην επιλογή του από τον Μένη Κουμανταρέα ως θέμα του καινούριου του μυθιστορημάτος. Είναι γνωστό ότι δυο φορές εγκατέλειψε την Ελλάδα για σχετικά μακρόχρονες παραμονές στο εξωτερικό. Η πρώτη, το καλοκαίρι του 1948, στα δεκαεπτά, με τελειωμένη την εβδόμη γυμνασίου, όταν πήγε στην Αγγλία. Με τις εμπειρίες από την εκεί διαμονή του, έγραψε, το 1959, το πρώτο του μυθιστόρημα, «Οι αλεπούδες του Γκόσπορτ», που έμεινε στο συρτάρι. Η δεύτερη φορά ήταν το 1972, με τα δυτικογερμανικά προγράμματα ανταλλαγής καλλιτεχνών, στο Βερολίνο για έξι μήνες. Στις συνομιλιές συνεντεύξεις του πρόσφατου βιβλίου του, αποκαλύπτει ότι τότε τον είχε απασχολήσει η προσωπικότητα του Χόνεκερ, που μόλις είχε αναλάβει πρώτος Γραμματέας του Ενιαίου Σοσιαλιστικού Κόμματος και Πρόεδρος του Συμβουλίου του Κράτους.

Αυτές οι δυο εξοδοί από την χώρα, ενέπνευσαν δυο μυθιστορήματα, τα πρώτα εκτός αθηναϊκού άστεως και Ελλάδος, τα οποία έμελλε να εκδοθούν ετεροχρονισμένα, το ένα μετά το άλλο, μέσα στην τελευταία δεκαετία. Κατά μια άλλοτε ποτέ προσφιλή έκφραση, αμφότερα οφείλονται σε κομμουνιστικό δάκτυλο, αφού ο συγγραφέας εικάζει ότι ήταν ο φόβος των κομμουνιστών που ώθησε τον πατέρα του να τον στείλει στην Αγγλία. Όσο για το μυθιστόρημα του κομμουνιστή Χόνεκερ, εξομολογείται ότι το γράφει και το ξαναγράφει από τα μέσα της δεκαετίας του '90.

Για την πρώτη του επαφή με το Βαλπαράιζο, αναφέρει ένα ντοκιμαντέρ, που είχε δει πριν από χρόνια στην τηλεόραση. Αργότερα έμαθε ότι επρόκειτο για μια ταινία του Μπουνιουέλ. Εδώ, μάλλον χρειάζεται μια μικρή διόρθωση. Η ταινία του Μπουνιουέλ, «Γη χωρίς ψωμί», του 1932, αφορά την ισπανική επαρχία Λας Ούρδες, μεταξύ Σαλαμάνκας και πορτογαλικών συνόρων, όπου βρίσκεται η πρώτη Κοιλιάδα του Παραδείσου ή και Βαλπαράιζο. Από εκεί καταγόταν ο κομμουνιστής, που ίδρυσε το χιλιανό λιμάνι και του έδωσε το όνομα της γενετειράς του. Το συγκεκριμένο ντοκιμαντέρ, «Στο Βαλπαράιζο», είναι του ολλανδού σκηνοθέτη Γιόρις Ίβενς. Γυρισμένο το 1962, μαζί με μια ομάδα νέων χιλιανών κινηματογραφιστών, συνδυάζει την άποψη τεχνική με μια ποιητική ματιά πάνω στην καθημερινότητα της πόλης, με τις κρεμασμένες στις απότομες πλαγιές λόφων φτωχοσυνουκίες και το παράκτιο τμήμα του μεγαλύτερου λιμανιού της χώρας, δίπλα σε ένα από τα ακριβό-

τερα τουριστικά θέρετρα της Λατινικής Αμερικής.

Θάνατος στη Βενετία

Υπήρχαν, λοιπόν, στη συγγραφική μνήμη ένα ιστορικό πρόσωπο ως υποψήφιος αλλά επισφαλής μυθιστορηματικός ήρωας και ένας τόπος, εντυπωσιακός στις αντιθέσεις του, σαν υποψήφιο μυθιστορηματικό σκηνικό, αφού ο Χόνεκερ έζησε στο Σαντιάγκο 17 μήνες και η απόσταση Σαντιάγκο-Βαλπαράιζο είναι καμιά εκατοστή χιλιόμετρα. Πότε αυτά τα δυο έδεσαν και ποια μορφή είχαν οι προηγούμενες μυθιστορηματικές εκδοχές, ο συγγραφέας δεν το αποκαλύπτει. Εμείς έχουμε την εντύπωση, ότι, στην τελική μορφή, συνέβαλε το μυθιστόρημα, ο «Θάνατος στη Βενετία». Το βιβλίο έχει απασχολήσει τον συγγραφέα από πολύ νέο και είναι από αυτά που θα ήθελε να είχε γράψει ο ίδιος. Αυτό το εκμυστηρεύεται το 1999, με την ολοκλήρωση του πεζού «Τρεις θάνατοι στη Βενετία» (ο τίτλος του πεζού θα έπρεπε να είναι «Τρεις Θάνατοι στη Βενετία»). Το έγραψε από το 1993, με νωπή ακόμη τότε την εντύπωση από την παραστάση της στηριγμένης στο βιβλίο όπερας του Μπέντζαμιν Μπρίττεν, που παρακολούθησε στο Κόβεν Γκάρντεν, 12 Μαρτίου 1992. Γιατί την έμπνευσαν να μην την δίνει ένα βραδινό διάβασμα, το πολλοστό από την Άνοιξη του 1958, που πρωτοδιάβασε το μυθιστόρημα του Τόμας Μαν. Στη σκιά του, το μυθιστόρημα του Χόνεκερ πήρε τη συγκεκριμένη παρωδιακή αλλά και παραμυθική μορφή, χωρίς να χάνει την πολιτική του διάσταση, διαμορφωμένη μέσα από μια επίκαιρη οπτική.

«Θάνατος στο Βαλπαράιζο» όπως «Θάνατος στη Βενετία», όπου ο ήρωας δεν είναι ούτε συγγραφέας ούτε μουσικός, όπως στην κινηματογραφική εκδοχή του Λουκιανό Βισκόντι, αλλά πολιτικός. Ο Κουμανταρέας σπίνει τη δική του θαλασινή πολιτεία, φωτεινή μεν, αλλά με κάτι το σάπιο να είναι και σε αυτήν ορατό. «Μια τεράστια κονζίνα κι ένας απέραντος οχετός είναι όλη η πόλη», σύμφωνα με παρατήρηση του ήρωα. Το βασικό χαρακτηριστικό, ωστόσο, που παραπέμπει στη Βενετία του Μαν, είναι ο αισθησιασμός των Λατίνων. Αυτός παρασύρει και τον δικό του ήρωα. Είναι αξιοθαύμαστο το πώς ο Κουμανταρέας κατόρθωσε να πλάσει έναν από τους πιο ενδιαφέροντες ήρωές του με καλούπι τον Χόνεκερ και πνοή από Γουστάβο Άσσενμαπαχ. Αμφότεροι αυτοπροσδιορίζονται σαν «άνθρωποι μεγάλης ηλικίας», ανεξάρτητα αν ο πρώτος είναι στα ογδόντα και ο δεύτερος στα πενήντα. Μωβ τα μαλλιά του πρώτου, παρεπόμενο της θεραπευτικής αντιμετώπισης της νόσου από την οποία πάσχει, βαμμένα του δεύτερου. «Ευνοσμένη λέξη» στη ζωή και των δυο στάθηκε το «συγκρατήσου». Σπαρταριστής

ο πρώτος από τα 14, έμεινε στην Ιστορία σαν ο πλέον αδιάλλακτος και αφοσιωμένος στην ιδεολογία του κομμουνιστής ηγέτης. Όσο για τον Άσσενμαπαχ, ο Μαν τον περιγράφει «απόλυτο και εγκεφαλικό».

Για τον ήρωα του Κουμανταρέα ο αισθησιασμός στάθηκε απαγορευμένος. Όπως και ο Άσσενμαπαχ, ήταν ερωτικά στερημένος. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του, από κομματική ηθική αλλά και λόγω της δεκάχρονης φυλάκισης στα καλύτερα χρόνια του. Αυτά, βεβαίως, όσο αφορά τον μυθιστορηματικό ήρωα, γιατί ο Χόνεκερ φαίνεται δραστήριος στον ερωτικό τομέα. Απέκτησε δυο συζύγους και αντιστοίχως, δυο θυγατέρες. Τη δεύτερη κόρη, μάλιστα, την αποκτά πριν επιστημοποιήσει το δεσμό του με τη δεύτερη σύζυγο. Τον μυθιστορηματικό ήρωα, πάντως, δεν τον αφήνει ασυγκίνητο «ο έφηβος παίκτης του τσαράνγκο». Ένα γλυκό αγόρι, με δυνατά μπράτσα, «ο κιθαρωδός Χουάν», παρουσιάζεται σαν ψηφίδα του λατινοαμερικανικού παραδείσου.

Τον αισθησιασμό, όμως, τον δημιουργεί μια γοητευτική τραγουδίστρια. Είναι η Δόνα που διευθύνει έναν πολυτελή οίκο ανοχής στο Βαλπαράιζο για βαθύπλουτους Σαουδάραβες και άλλους παρόμοιους. Αυτή θα του προσφέρει να πιει το ποτό με τη ρόδινη όψη, που οι ισπανόφωνοι αποκαλούν αρακουάγια και είναι φτιαγμένο, σύμφωνα με το μυθιστόρημα, από «ροδόσταμο, πορτοκάλι και μέντα». Μακρινή αντιστοιχία «στο χιμό ροδιού με σόδα» που πίνει ο Άσσενμαπαχ. Κοινά σημεία, το χρώμα και η ηδονική αίσθηση, που κατέχει εκείνη την ώρα τους ήρωες των δυο μυθιστορημάτων. Μήπως πρόκειται για lapsus calami του Κουμανταρέα, οφειλόμενο στην ομοψυχία ροδόσταμου και ροδιού, γιατί, αν δεν σφάλουμε, ο χιμός ροδιού χρησιμοποιείται στο ισπανικό κοκταίλ που αναφέρει.

Ο Κουμανταρέας δεν θέλησε να γράψει μια πεισιθάνατη νουβέλα, ούτε να πλάσει έναν Χόνεκερ ηττημένο από την ασθένεια. Ο μυθιστορηματικός Χόνεκερ εμφανίζεται απόλυτος στα ιδεολογικά του πιστεύω και μαχητής. Ιδανικός πρωταγωνιστής ενός πολιτικού θριάμβου, ο οποίος απολαμβάνει μέχρι και έναν μεταθανάτιο θρίαμβο. Κατά τα άλλα, η μυθιστοριογραφία είναι τέχνη και τεχνική. Ο καλός μάστορας γνωρίζει πόσο υλικό της πραγματικότητας του είναι απαραίτητο, αλλά και ότι οι προσφορότερες πλευρές είναι εκείνες που η Ιστορία άφησε αμφίσημες και σκοτεινές. Πιθανόν και εμπνεύμενος από τις κατηγορίες της Στάζι, ότι ο Χόνεκερ συνεργάστηκε με τους Χιτλερικούς στην περίοδο της φυλάκισής του, πλέκει την ίντριγκα γύρω από το δίπολο του κομμουνιστή ηγέτη και ενός Ναζί. Ένας από τους πολλούς, που κατέφυγαν στη Λατινική Αμερική και κατόρθωσαν με πλαστικές εγχειρήσεις να διαλάβουν. Τα καταχθόνια σχέδια, που εξυφαίνονται για την απόκτηση της χαμένης εξουσίας, δίνουν με την πολυσύζητημένη νεοναζιστική απειλή. Όσο για την ατμόσφαιρα του σασπένς, αυτήν την εξασφαλίζει η πόλη του Βαλπαράιζο, όπως την φαντάστηκε ο συγγραφέας. Πόλη της παρανομίας και της διαφθοράς, με καταγωγή, στενούς δρόμους, πολυτελή ξενοδοχεία και ως κέντρο, ένα πορνείο με υπέροχες γυναίκες για πλούσιους πελάτες και αφεντικό τον πρώην Ναζί.

Μουσικά μυθιστορήματα

Το πρώτο μυθιστόρημα του Κουμανταρέα, που συνομιλεί με το μυθιστόρημα του Μαν, είναι το προεικονομαστικό, «Η συμμορία της άρπας». Μυθιστόρημα γύρω από τη μουσική, με πρωταγωνιστή έναν καθηγητή άρπας, που μνημονεύει τους δυο Γουστάβους, τον Άσσενμαπαχ και τον

Συνέχεια στη σελίδα 28

Συνέχεια από τη σελίδα 27

Μάλερ, τον μουσικό που τον ενέπνευσε. Σε εκείνο, ο καθηγητής έχει έναν παράξενο ασιάτη υπηρέτη. Ένα αντίστοιχο μυθιστορηματικό δίδυμο πρωταγωνιστεί και στο πρόσφατο μυθιστόρημα, ο Χόνεκερ και ο υπηρέτης του. Όπως υπάρχει και εδώ, συνοδευτική των σκηνών μουσική, από το τσαράνγκο του έφηβου κιθαρωδού και από το τύμπανο του υπηρέτη, που αποκαλύπτεται ένας διανοούμενος καλλιτέχνης. Θα χαρακτηρίζαμε το πρόσφατο μυθιστόρημα θεατρόμορφο, όπως επαναλαμβάνει ο αφηγητής. Από τις τρεις εκδοχές του μυθιστορήματος του Μαν, λογοτεχνική, κινηματογραφική και οπερατική, στις μνημονικές εντυπώσεις του μουσικοτραφούς συγγραφέα κυριάρχησε η τελευταία.

Ο Κουμανταρέας αντιτείνει στις τρέχουσες εμμονές των ιστορικών τις δικές του, θυμίζοντας μια άλλη μειονότητα που ταλαιπωρήθηκε από τους Χιτλερικούς.

Αισθησιασμός και ίντριγκες στην Κοιλιάδα του Παραδείσου

Βασανισμένος σε χιτλερικό στρατόπεδο ο υπηρέτης του μυθιστορηματικού Χόνεκερ, όχι γιατί ήταν Εβραίος, αλλά γιατί είχε συλληφθεί μαζί με τον πατέρα του, που είχε «σεξουαλικές ιδιαιτερότητες». Την κομμουνιστική ιδεολογία του μυθιστορηματικού Χόνεκερ, ο συγγραφέας επιλέγει να την παρουσιάσει μέσα από τη συνομιλία του με έναν έλληνα ψυχίατρο. Είναι γεννημένος το 1955 και θεωρεί εαυτόν από νέο προσκολλημένο στην Αριστερά, παραδεχόμενος ότι είχε φλερτάρει με το Πασόκ. Τοποθετημένο το μυθιστόρημα το 1993, μια περίοδο που είχε ορισμένα κοινά με σήμερα χαρακτηριστικά, επιτρέπει πολλές επίκαιρες παρατηρήσεις του μυθιστορηματικού Χόνεκερ, καθώς και του συνομιλητή του. Όπως, λ.χ., η από-

φανση του πρώτου: “Έτσι φτάσαμε στην Ευρωπαϊκή Γερμανία... Και αύριο, γιατί όχι, σε μια γερμανική Ευρώπη...”

Το μυθιστόρημα είναι χωρισμένο σε δυο μέρη. Το πρώτο τιτλοφορείται «Πρελούδιο», ωστόσο αποτελείται από 17 κεφάλαια και είναι το κυρίως τμήμα. Το δεύτερο, «Ίντερμέτζο», με οκτώ κεφάλαια και είναι το καταληκτικό. Κατά μια ερμηνεία, αυτοί οι τίτλοι δηλώνουν ότι μπορεί το πολιτικό θρίλερ να ολοκληρώνεται, αλλά, από ένα βιβλίο που θα στόχευε σε κάτι σαν μυθιστορηματική βιογραφία γράφτηκαν μόνο η εισαγωγή και ένα ενδιάμεσο κομμάτι. Δυο μόνο ήρωες έχουν ως πρότυπα αντίστοιχα υπαρκτά πρόσωπα. Ο Χόνεκερ και η σύζυγός του, Μάργκοτ, που πρωτοστατούν αντίστοιχα στα δυο μέρη

του μυθιστορήματος. Δεκαπέντε χρόνια νεότερη του συζύγου της, εξακολουθεί μέχρι σήμερα να ζει στο Σαντιάγκο. “Αμετανόητη σταλινική”, την χαρακτήρισαν πέρσι που προβλήθηκε στη γερμανική τηλεόραση συνέντευξή της, στην οποία παρουσίαζε την Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας σαν ένα ειρηνικό κράτος με τους πολίτες να έχουν εργασία και προοπτική. Η μυθιστορηματική Μάργκοτ παραμένει και στην παρακμή της μια ισχυρή πρώτη κυρία, με πλήρη ενημέρωση και δογματικές απόψεις. Ας μην λησμονούμε ότι διετέλεσε επί 25 χρόνια υπουργός παιδείας, ακριβέστερα “λαϊκής εκπαίδευσης”. Μόνο ένας σεξιστής συγγραφέας θα έπλαθε μια τυχούσα γυναικούλα για σύζυγο του μυθιστορηματικού Χόνεκερ. Η κατά Κουμανταρέα στέκεται στο ύψος της πραγματικής Μάργκοτ, που ξεκίνησε από θυγατέρα υποδηματοποιού και έφθασε, κατά μια εκδοχή, να είναι εκείνη που έπαιρνε τις σκληρότερες αποφάσεις.

Μ.Θεοδοσοπούλου